

ARAP EDEBİYATINDA FABL TÜRÜ

M. Selim İPEK*

Özet

Fabl, dünya ülkelerinin edebiyatlarında temel bir yere sahip olan, öğretici amaçla hayvanların dilinden yazılan, didaktik ve dramatik bir türdür. Bu çalışmada fabl türünün doğuşu, dünya edebiyatlarındaki yeri ve temsilcileri kısaca ele alınarak tanıtılmış; özellikle Arap edebiyatında İbnu'l-Mukaffa ile başlayan fabl türü eserlerin sonraki dönemlere etkisi ve Arap edebiyatı içerisinde farklı edipler tarafından işlenilmiş olması üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Fabl, Hikâye, İbnu'l-Mukaffa, Kelile ve Dimne

The Fable in Arabic Literature

Summary

The fable, which occupies an important place in the world literatures, is a didactic and dramatic form with animal characters. The study describes briefly fable form, its birth, its place in the world literatures and its representatives, and then focuses on the effect of the fable type works on Arabic literature beginning with Ibn al-Mukaffa and his followers in the following periods.

Keywords: Arab Literature, Fable, story, Ibn al-Mukaffa, Kalila and Dimna

* Dr., Erzurum Merkez Anadolu İmam Hatip Lisesi, (mselim_ipek@hotmail.com)

Giriş

“Fabl” kelimesi Latince “Fabula” kelimesinden gelir; Fransızca kökenli olan fabl kelimesi, içerisindeki sözlerin ve eylemlerin hayvanlara isnad edildiği, öğretici amaçla ve toplumun düzelmesi için yazılmış, okuyucunun kalbine ve aklına ulaşmayı hedefleyen hikayelere denir.¹ Gerçekten uzak olayları konu edinen, nesir ya da şiir olarak yazılmış uydurma hikayeler anlamında da kullanılır. Hem didaktik, hem de dramatik bir tür olmakla beraber siyasi tenkidi de içermektedir.²

Edebi literatürde fabl, hayvanlar ya da cansız varlıklar arasında geçen bir olayı anlatan ve öğüt veren yazıların genel adıdır. Arap edebiyatında الخرافة olarak adlandırılan³ bu tür hikayeler, insanların ahmaklık ve zayıflıklarını gözler önüne sermek amacıyla anlatılan, kahramanları genellikle insan gibi davranan ve konuşan hayvanlar olan alegorik (sembolik, temsilî) masallar olarak da tanımlanmaktadır.⁴ Eğitim ve öğretimde sıkça kullanılan bu türün kahramanlarını, insan karakterine ve davranışlarına sahip hayvan, bitki ve cansız varlıklar oluşturur.

Hayvanların diliyle yazılan masal ve hikayeler, dünya edebiyatlarında kullanılan çok yaygın bir edebi türdür. Bu masallarda sözler ve yapılan işler bir maske veya bir rumuz altında hayvanlara isnat edilmektedir. Bu hikayeler ahlâki amaçları, toplumsal ve pedagojik dersleri ayrıca eleştirel siyasi konuları içermektedir.

Bu türün doğuşu ve tarihî kaynağı konusunda farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre bu tür, Yunanlılara dayandırılmaktadır. Kimi kaynaklarda ise bu türün doğduğu en eski kültürün Hint kültürü olduğu belirtilmektedir. Bu iki görüşün dışında Fars, Rum ve Babil kültürlerinde de bu türden hikayelerin olduğu ifade edilmektedir.⁵

Belki de bu sanatın halk hikayeleriyle olan bağlantısı dünya milletlerinin pek çoğunda yayılmasının arkasında gizlidir.

Bazı edebiyat araştırmacıları bu tür hikayelerin doğuşunun siyasetle alakası olduğunu ve bu türün baskı ve zulmün olduğu dönemlerde ortaya çıktığını ifade etmektedirler. Bu görüşlerine delil olarak bu türde eserler yazan kişilerin köle veya mevâlî olmasını göstermektedirler.⁶ Ahmed Emin, bu konuda şöyle söylemektedir: “ *Baskı dönemlerinde, kralların ve yöneticilerin insanlara baskı yaptıkları günlerde bu türe şiddetli bir ihtiyaç hasıl olmuştur. O dönemlerde hiçbir tenkitçi onların yaptıklarını eleştiremiyor, hiçbir vâiz onları yaptıklarından vazgeçirecek güzel öğütler veremiyorlardı. Bu yüzden yöneticilere adaletli olmayı nasihat eden bu türden hikayeler ortaya çıkmıştır.*”⁷

Bu ifadelerden anlaşılıyor ki korku faktöründen dolayı yöneticilere karşı eleştirilerin ifade edilemediği dönemlerde insanlar bir şekilde yöneticilere dolaylı yollarla ve temsili hikayelerle topluma karşı adaletli davranmaları gerektiğini ve yönetimde erdemli ve adaletli olmanın toplumun ıslahı açısından da gerekli olduğunu söylemeye çalışmışlardır. Bunu yapmanın en iyi yolunun da hayvanların dilinden yazılan, nasihat içerikli, faziletli davranışları ön plana çıkaran fabl türü hikayelerin olduğu görülmüştür.

Dünya edebiyatında fabl türü hikayelerin ilk örneği, M.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan Yunan asıllı ve zengin bir adamın kölesi olan Aisopos (Ezop)'a isnad edilse de bu konuda güvenilir bir kanıt yoktur. Kahramanları hayvanlardan oluşan ve Ezop'a isnad edilen bu masallar büyük ün kazanmıştır. Ezop'un bu hikayelerini yazmaktaki amacının, insanları eğlendirmek ve hoş vakit geçirmelerini sağlamak olduğu belirtilmektedir. M.Ö. 300 yılına ait olan bu hikayeler derlenerek yazıya geçirilmiştir.⁸ *Aisopos* Türkçe'ye Nurullah Ataç tarafından *Aisopos Masalları* adıyla (İstanbul, 1974) kazandırılmıştır.

Ezop'a isnad edilen bu masalları, Ezop'un yazdığı yönünde bir takım tartışmalar da vardır. Ona isnad edilen hikayelerin bilinen en eski derlemesi M.Ö. 4. yüzyılda Phaleroslu Demetrios tarafından hazırlanmış, bu derleme daha sonra M.S. 1. yüzyılda Latince olarak Phaedrus, Yunanca olarak Babrios tarafından yeniden kaleme alınmıştır.⁹ “Ezop Masalları” daha sonra miladi 17. yüzyılda Fransız yazar Jean de la Fontaine'in fabllarının esin kaynağı olmuştur.¹⁰

Günümüzde “fabl” denince La Fontaine akla gelmektedir. Her ne kadar daha önce örnekleri olsa da gerek Batı edebiyatında, gerekse genel dünya edebiyatında “fabl” türü ile meşhur olan yazar La Fontaine'dir. La Fontaine 1621 – 1695 yılları arasında yaşamış Fransız şair ve yazardır. Yazdığı fabl türü eserleriyle tanınmıştır. Yazdığı masallarda Dede Korkut masallarındaki üslupla hayvanlara ahlâkî karakterler vererek onların şahıslarında bazı insan karakterlerini tenkid etmiş ve genelde ahlâk dersi vermeye çalışmıştır. Buna edebiyatta teşhis (kişileştirme) ve intâk (konuşturma) sanatı denir. La Fontaine'nin, masallarındaki konuları aslında doğu klasiklerinden aldığı söylenir.¹¹ Kendisinden çok önceleri yazılmış Beydeba'nın Kelile ve Dimne adlı eserindeki hikayelerin on sekiz tanesi La Fontaine'nin fabllarında şiir şeklinde tekrarlanmıştır.¹²

La Fontaine, fabllarındaki kişileri daima hayvanlar arasından seçse de bazen insanları da olaylara dahil etmiştir. Sık sık bahsettiği hayvanlar arslan, kurt, tilki eşek ve horozdur. La Fontaine ile birlikte fabl türü bütün Avrupa'da bir canlanma yaşamıştır. Masalları toplam olarak 238 tane olup 12 kitapta toplanmıştır. Eserleri üç cilt halinde basılmış ve bu eserler bir çok dile tercüme edilmiştir.¹³ Masalların tamamını Sabahattin Eyüpoğlu *La Fontaine / Masallar* adıyla (İstanbul, 1969) çevirmiştir.

Türk edebiyatında fabl türü masalların ilki 15. yüzyılda Şeyhî tarafından yazılan *Harnâme* adlı eserdir. Bu eser, bir eşiğin macerasını anlatan satirik(eleştirel) ve alegorik bir fabldır. 126 beyitten oluşan eserde dönemin sosyal eleştirisi yapılır ve kurulu düzene karşı çıkanlar ince bir şekilde eleştirilir. Eser sade bir Türkçe ile söylenmiştir. Bu yönüyle dönemin sade Türkçesini en güzel şekilde yansıtmıştır. Bu eserde ince bir mizah ile insanî zaaf lar hicvedilmiştir. Eserin kahramanı hakettiğinden fazlasını isteyen bir eşektir. Çayırd a gördüğü öküzlerin semizliğine özenerek onlar gibi olmaya karar verir. Gördüğü bir hasadın ortasına dalarak hasadı yer ve bunun üzerine hasadın sahibi eşiğe olmadık işkenceler eder. Yani eşek, öküz e benzeme zaafından dolayı kulaklarından ve kuyruğundan olur.¹⁴

Türk edebiyatında 14. Yüzyılda yaşamış olan Gülşehri'nin "*Man-tıku't-tayr*" isimli mesnevisi,¹⁵ 16. Yüzyılda yaşamış olan Fuzuli'nin esrar ile şarap arasındaki savaşı alegorik tarzda hikaye eden ve 444 beyitten oluşan "*Beng u Bâde*" si de bu türden eserler arasında sayılabilir.¹⁶

Doğ u edebiyatında fabl türü masalların ilkleri arasında Hint destanları olarak bilinen *Mahabharata* ve *Ramayana* gelmektedir. Mahabharata, yazarının *Vyasa* adlı mitolojik kişi olduğu ve M.Ö. 3 – 5. yüzyıllarda yazıldığı söylenen ve Sanskritçe yazılmış eski bir Hint destanıdır. Bu eser yüz bin kıtadan oluşmaktadır ve ancak 18. yüzyıldan sonra tanınmıştır. Eserin tamamı 20. yüzyılda Hintliler tarafından Bombay'da İngilizce'ye tercüme edilmiştir.¹⁷

Valmiki tarafından yazılan *Ramayana* ise yirmi dört bin beyitten ve yedi bölümden oluşan muazzam bir destandır. Bu eserde, Hint mitolojisiyle ilgili efsaneler, evlilikler, saray entrikaları, kralların taç giyme törenleri, kardeş bağları, dostluklar gibi birçok konu işlenmiştir. Ayrıca başka hiçbir edebi eserde görülmeyen "maymunlar ordusu", biçimleri bozuk ifritler, olağanüstü silahlar, havada uçan araçlar gerçek bir hayalin harmanlandığı olağanüstü kurgulardır.¹⁸

Arap Edebiyatında Fabl

Arap edebiyatında tahrîf (تخریف) kelimesiyle ifade edilen fabl türü masalların ilki ve en çok bilineni, Arap edebiyatında bu türde büyük bir etki yaratan İbnu'l-Mukaffa'nın (724 – 759)¹⁹, III. yüzyılda Hint hükümdarlarından birinin oğlunu eğitmek için bir Vişnu rahibinin önerisiyle kaleme aldığı²⁰ *Kelile ve Dimne* isimli tercümesidir.

Araplar, cahiliye döneminden bu yana gerçek dışı olaylar ve mitolojiyle tanışmış bir millettir. Bu gerçek dışı olaylar Cahilliy e döneminden itibaren Arap kültüründe yerini bulmuştur. Bunların başında gerçekten uzak ve gaybtan haberler veren kehanetler gelmektedir.²¹ İmru'u'l-Kays'ın(m.520) cinlerin dişlerini şiirinde tasvir etmesi ve mızrakların

uçlarını bu dişlere benzetmesi,²² en-Nabiğa ez-Zübyânî'nin (öl.639) divanında “*Zâtu's-safâ*” başlığı altında bir çoban ve yılan arasında geçen bir konuşmayı dile getirmesi²³ hayal dünyasının değişik hatlarını ve renklerini yansıtmaktadır.

Arap edebiyatında hayvanların diliyle yazılan hikayelerin Cahiliye döneminden itibaren bilindiği görülmektedir.²⁴ Bu durum emsâl kitaplarıyla günümüze ulaşan *Kıyasu'l-emsâl*'lerde açık bir şekilde görülmektedir. el-Mufaddal ed-Dabbi'nin (h.170) *el-Emsâl*'i; Ebu Hilal el-Askeri'nin(h.395) *Cemheretü'l-emsâl*'i; el-Meydâni'nin (h.518) *Mecmau'l-emsâl*'i söz konusu emsâl kitaplarının önde gelenlerindedir. Ayrıca Cahiliye şiirinde fabl türü hikâyeler bol miktarda görülmektedir. Özellikle de Ümeyye b. Ebi's-Salt(öl.622)²⁵, el-A'sa ve en-Nabiğa ez-Zübyânî'nin divanlarında bu türden hikâyeler bulunmaktadır.

Yine Kur'an'da da ibret amacıyla hayvanların diliyle ifade edilen ayetler bulunmaktadır.²⁶ Tefsir kitaplarında da bu bağlamda bir çok hikaye geçmektedir. Ayrıca esâtir²⁷ ve israiliyyat²⁸ olarak bilinen rivâyetlerde hayvanların diliyle anlatılan ibret dolu hikâyeler oldukça fazla yer almaktadır.²⁹

Fabl türünün hemen her alanda varlık göstermesi ve bu türü ibret alma ve ahlâkî öğütler için bir araç olarak görülmesi, bu türün Araplar nezdinde ne derece ilgi gördüğünün delilidir. Hayvanların diliyle yazılan hikâyeler, diğer edebî materyaller gibi tedvin asrına kadar şifahi olarak anlatılmış, özellikle çeviri hareketlerinin başlamasıyla birlikte birinci Abbasi döneminde farklı toplumlar ve kültürlerle kaynaşmanın sonucu olarak da Araplar kendilerinden başka milletlerin hikâyeleriyle tanışmışlardır. Bu alanda en büyük adımı İbnu'l-Mukaffa (h.142) atmıştır. İbnu'l-Mukaffa hikâye sanatını sözlü söyleme merhalesinden yazılı edebiyata tercüme yoluyla Arap edebiyatına kazandıran ilk kişi olarak bilinir.³⁰ Bu başlangıçla birlikte Araplar, Arapça'ya tercüme edilmeden önce Hint ve İran edebiyatları arasında tercüme edilen bu kalıcı eserlerin değerine dikkat çekmiş, bu türe yeni ve sağlam esaslar getirmişlerdir. Ayrıca *Kelile ve Dimne*'nin dünya dillerinde altmış aşan bir çok tercümesi yapılmıştır.³¹ Bu türde eserler nazmetmiş müellifler arasında İbbân b. Abdi'l-Hamid el-Lâhikî (h.200), İbnu'l-Hebbâriyye (h. 504), Sehl b. Nevbaht (h. 504), İbn Zafir es-Sakâlî (h. 565), Ebu'l-A'la el-Maarî (h. 449) sayılabilir.

Fabl türünün ilk ve en önemli eserlerinden biri olan *Kelile ve Dimne*, *Depşelim* isimli bir Hint hükümdarı döneminde *Beydeba* isimli bilge bir filozof tarafından Sanskritçe olarak yazılmıştır. Daha sonra İran hükümdarı Enuşirvân Hint hükümdarının hazinesinde böyle bir eserin bulunduğunu öğrenince bilgili, filozof, Farsçayı ve Hintçeyi iyi bilen Berzeveyhî'i, *Beydeba*'nın yazdığı bu eseri alması için görevlendirir. Bunun üzerine Berzeveyhî, kitabın saklı olduğu hazine dairesinin anahtarını elinde bulun-

duran görevliyle sıkı bir bağ kurarak kitaba ulaşır ve hızlı bir şekilde eseri tercüme eder. Ülkesine döndüğünde eseri hükümdarın huzurunda okur. Daha sonra bu eser İbnu'l-Mukaffa tarafından Arapça'ya tercüme edilerek Arap edebiyatına kazandırılmıştır.³²

Kelile ve Dimne Pehlevce'den Arapçaya çevrildikten sonra Yunanca, Farsça, Latince, İspanyolca, İtalyanca, Slavca, Türkçe, Almanca, İngilizce, Fransızca, Danimarkaca, Flemenkçe gibi pek çok dile Arapça tercümesinden çevrilmiştir.³³

Eser adını ilk bölümündeki bir hikâyenin kahramanı olan iki çakaldan almıştır; “doğrunun ve dürüstlüğün” simgesi “Kelile” ile “yanlışın ve yalanın” simgesi “Dimne”. Kelile ve Dimne, Hint Edebiyatında *Pançatantra* “beş kitap” anlamına gelen masal serisinde yer alan masal kitaplarından biridir.

On beş bölümden oluşan Kelile ve Dimne'de bulunan bölüm başlıkları şu şekildedir:

- 1)Aslan, Öküz ve Çakal
- 2)Dimne'nin Durumunu Tetkik
- 3)Tasmalı Güvercin
- 4)Baykuşlar ve Kargalar
- 5)Maymun ile Kaplumbağa
- 6)Zahid ve Gelincik
- 7)Fare ile Kedi
- 8)Hükümdar ile Kuş Fenze
- 9)Aslan ile Çakal
- 10)Dişi Aslan, Avcı ve Çakal
- 11)İlaz, Belaz ve İraht
- 12)Zahid ile Misafir
- 13)Seyyah(gezgin) ile Kuyumcu
- 14)Şehzade ile Arkadaşları
- 15)Güvercin Tilki ve Balıkçıl

Kelile ve Dimne'de bulunan Baykuş ve Kargalar hikayesinin bir kısmı şöyledir:³⁴

“Hükümdar Depşelem filozof Beydeba'ya dedi ki:

Canı gönülden dost olup elbirliği yapanların hikayesini dinledim. Şimdi bana yalvarıp yakarsa bile kendisine inanılmayacak ve hilesine kanılmayacak düşmanın hikayesini anlat.

Filozof beydeba aldı sözü:

-Kin ve düşmanlıktan vazgeçmeyen düşmana kananlar, baykuşların kargalardan çektiğini çekerler.

Debşelim merakla sordu:

-Nedir bu işin aslı?

Beydeba anlatmaya koyuldu:

-Anlatırlar ki bir dağda gayet iri, heybetli bir ağaçta bin karga gül gibi yaşamış bir reisin buyruğu altında. Ağacın civarında ise bin baykuşun barındığı bir mağara varmış. Bir gece baykuşların reisi geziye çıkmış. Tabii, onunla kargaların reisi arasında uzun zamandır süregelen bir düşmanlık vardır ve birbirlerini mahvetmeği istemektedirler. Baykuş reis “fırsat bu fırsat!” deyip adamlarını yanına alarak kargalara ansızın baskın düzenler ve yuvalarını başlarına yıkıp bir çoğunu esir alır. Bunun üzerine kargalar sabahleyin perişan bir şekilde toplanıp reislerinin yanına giderek dert yanarlar:

-Dün gece başımıza gelenleri biliyorsunuzdur. Bu baskını kazasız belasız atlatanımız yok, kimimizin kanadı kırık, kimimizin tüyleri yoluk, kimimizin kuyruğu kopuk. Ölenler ve ağır yaralılar var aramızda. Ama bizim asıl gücümüze giden, içimize oturan baykuşların küstahlığı ve yerimizi elleriyle koymuş gibi bulmalarıdır. Geldiler ve canevimizden vurdular. Artık kuşku götürmeyen bir hakikattir ki yine gelecekler, aynı küstahlıkla bize saldıracak; durmadan çapul yapacaklar. Zira yerimizi biliyorlar. Biz senin emrindeyiz! Söz senindir ey Reis! Durumumuzu düşün, münâsip bir çözüm bul!...”

Kelile ve Dimne hikayesindeki olay örgüsüne ve karakterlerine örnek olması bakımından yukarıda küçük bir kısmını verdiğimiz bu hikayede, fabl türünde görüldüğü üzere hayvanların diliyle olaylar daha ilgi çekici bir kimliğe bürünmüştür. Kelile ve Dimne’de yer alan bu tür masallarda verilen temel mesajlar; zekânın ve sağ duyunun kaba güce galip geldiği, görünüşe aldanmamak gerektiği, insanın vazifesi olmayan işlerden uzak durması gerektiği, yalanın doğurduğu kötü sonuçlar, gerçeklerin er geç ortaya çıkacağı, birlik, beraberlik ve dayanışmanın getirdiği mutluluk vs. türden mesajlardır.

İbnu’l-Mukaffa’nın döneminde yaşamış meşhur bir fabl yazarı da el-Muriyânî’dir. Ebu Eyyub olarak bilinen Süleyman b. Ebî Süleyman el-Muriyânî (711 – 771), halife el-Mansur’un kâtibi ve İbnu’l-Mukaffa’nın da arkadaşıdır. Ahmed el-Belâzurî (öl.892)³⁵ “Ensâbu’l-Eşrâf” adlı eserinde bir

gün el-Mansûr'un(714 – 775) el-Muriyânî'yi çağırdığını, ve el-Muriyânî'nin de bu durum karşısında çok korktuğunu söyler ve arkadaşlarından birinin ona neyi olduğunu sorduğunda ona şöyle cevap verdiğini ifade eder: “Sana bir masal anlatacağım; bir şahin bir horozu azarlayarak ona şöyle demiş: *“Ben, yuvamdan alınıp sahiplerimle avlanmak için onlarla dostluğunu sürdüren ve avımı sahiplerim için saklayan vahşi bir kuşum. Sen ise yumurtadan alınıp kucaklanan, el üstünde büyütülen ve insanı gördüğünde ürkip kaçan birisin.”* Bunun üzerine horoz şöyle demiş: *“Vallahi, şayet benim horozları tavada pişerken gördüğüm gibi sen de şahinleri şişe takılı görseydin benden daha hırçın ve ürkek olurdun. İşte benim hikâyem bu! Güce aldanan kişi cahildir.”*³⁶

Kelile ve Dimne, kendisinden sonra yazılan fabl türü eserlere kaynak teşkil etmiş önemli bir eserdir. Mevlana Celaleddin-i Rumi'den La Fontaine'e kadar sayısız kişiye ve esere kaynaklık eden Kelile ve Dimne, siyasetten erdeme kadar bir çok farklı konuyu ele almaktadır ve eser fikrî, edebî ve tarihî açıdan büyük bir değere sahiptir.

İbnu'l-Mukaffa'nın fabl türünde açtığı bu çığırdan sonra bu alanda birçok kâtib eserler yazmışlardır. Bunlardan biri olan Sehl b. Harun(öl. 215/830)³⁷dur. İbnu'l-Mukaffâ' ekolünün önde gelen nesircilerinden biri olan Sehl b. Harûn, Harun er-Reşid döneminde kendini göstermiş Fars asıllı birisidir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Hicri 215/830m. yılında vefat etmiştir.³⁸ Sehl b. Harûn'un, *Kitabu Seâle ve Afra* adındaki eseri fabl türünde yazdığı önemli edebî teliflerden biridir. Yazar bu eserinde, hayvanların dilinden aktarılan hikâyelere yer vermiştir. Edebiyat alimlerince hikmet ve ilim dolu bir kitap olarak olarak görülen bu eserden ancak küçük bir bölümü günümüze kadar ulaşmış, kitabın tamamı bir bütün halinde günümüze ulaşmamıştır. Yazar bu eserinde çeşitli hayvanları konuşturmuş, onların dilinden akıcı hikâyelerle siyasî ve toplumsal terbiyeye yönelik öğüt ve nasihatler vermeye çalışmıştır. Edebiyat kaynaklarında geçen ve nasihat muhtevalı olan bu küçük kesit şöyledir:³⁹

“Yaptığınız iyiliklere ek olarak, cömertlik olarak yaptığınız şeylerden önce, üzerinize vacip olan hukuku yerine getirmeye başlayın. Çünkü önceliği nafîleye vererek farzı geciktirmek inancın gevşekliğine ve işlerin sonucunu düşünmemeye delalet eder; tedbirli olmaya ve doğruyu seçme yeteneğine zarar verir. Kişiliğın bozulmasına ve ortaya çıkmış kusurlu niteliklere karşılık senin övünerek yaptığın faydalı hiçbir şeyden verilecek bir bedel yoktur.”

Yine yazarın insanları temsil etmek üzere akıllı bir tilki, nankör bir kurt ve zalim bir kaplanın en önemli kahramanları olduğu *“Kitabu'n-Nemr ve's-Sa'leb”*(*Kaplan ve Tilki*) isimli kitabı da fabl türünden bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰ Bu eser, resmi anlamda müellifi bilinen ilk hayvan hikayesi olarak kabul edilmektedir. Abdullah b. Mukaffa'nın yaptığı gibi Sehl b. Harun da bu kitabında hayvanların dilinden anlattığı akıcı hikaye

örnekleriyle zulmün kötülüğünü, adil olmayan bir yönetimin zararlarını, zalim yöneticilerin acıklı sonlarını, buna mukabil hak ve adaletin üstünlüklerini birbirinden güzel darb-ı mesellerle dile getirmek suretiyle siyasi ve toplumsal alanlarda yöneticilere öğüt verip yol göstermeye çalışmıştır. Bu hikayenin özeti şöyledir:⁴¹

“Künyesi Ebu’s-Sabbâh olan Merzûk adında bir tilki, karısıyla birlikte bir vadide yaşarmış. Bu vadide ikisinden başka kimse yokmuş. İkisi de bolluk ve bereket içinde yaşarlarmış. Bir gün Merzuk’un arkadaşı olan bir tilki (Ebu’l-Muğelles Târik) ona uğrayıp bu vadiyi terketmesini, zira bu vadinin sel yatağı olduğunu nasihat etmiş. Merzûk eşiyile bu durumu istişare etmiş fakat eşi, bu tilkinin kendilerini kışkandığı gerekçesiyle bu vadiyi terketme işine karşı çıkmış. Bir süre sonra ansızın vadiyi sel basmış, Merzûk selin sürüklediği bir oduna tutunmuş, odun onu denize kadar sürüklemiş oradan da denizdeki adalardan birine atmış. Merzuk bu durum karşısında hayretlere düşmüş. Çıktığı adada ne bir ses duymuş, ne de bir kimse görmüş. Geceyi aç olarak burada geçirmiş. Sabah olduğunda yanına ismi Mukabir olan, aç bir kurt gelmiş. Birbirleriyle tanıştıktan sonra, kurda bu kadar bol ceylanın, ineğin olduğu bu adada aç kalmasının sebebini sormuş. O da buraların Kaplan kralın (Mansûr b. Muzaffer) mülkiyeti olduğunu, çok zorba biri olduğunu ve kimseye karşı ihsanlarda bulunmadığını anlatmış. Merzûk isimli tilki bu kurttan kaplana gidip ona saygısını ve itaatini söylemesini istemiş. Kurt bir süre düşündükten sonra bu durumu kabul etmiş.

Kurt, kaplana gidip durumu arz etmiş. Kaplan bu durumu kabul edip kurdu adadaki bölgelerin birine vali tayin etmiş.

Kurt, kendisine vezir ve kâtip edindiği tilki arkadaşının yanına gitmiş ve bir süre sonra ikisi de iyi bir duruma gelmişler, rahata kavuşmuşlar. Çok geçmeden kurt, anlaşmayı bozup kaplanın kendisine tahsis ettiği şeyleri sahiplenmiş. Bunun üzerine kaplan, kurt ile yazışıp ona sözünde durmasını söyleyerek tehdit etmiş. Kurt, veziri olan tilki ile istişare etmiş ve tilki ona kaplana itaat etmesini, ona karşı iyi niyetli olmasını defalarca söylemiş. Ne var ki kurt, bu suçunu umursamamaya devam etmiş ve kaplan ile aralarındaki yazışmalar sürüp gitmiştir. En sonunda aralarında çetin bir savaş vuku bulmuş ve bu savaş kurdun öldürülmesiyle, tilkinin de esir alınmasıyla sonuçlanmış. Her biri teker teker öldürülürken sıra tilkiye gelmiş. Tilki “Krala bir nasihatim var” diye bağırarak. Fakat bu nasihatleri söylemesi karşılığında sağ bırakılmasını istemiş. Bunun üzerine tilki, bir taraftan kaplan ile diğer taraftan vezirleriyle; insanın durumu, eksiklikleri, olgunluğu, akli, akıldan aldığı hisseleri, ilimdeki yeri, insan davranışlarındaki etkisi, güzel ahlakı, insanı en yücelere taşıyan, olgunluğa ulaştıracak her türlü durumu hakkında konuşmalar yapmış. Kaplan, tilkinin aklının üstünlüğünü, mantığını ve sözlerinin kalitesini, görüşlerinin tesirini, getirdiği delillerin sağlamlığını görmüş ve ona ödüller verilmesini emretmiş. Ona

kendi yakınında bir makam vermiş ve ölene kadar onunla meşveret edip görüşleriyle hareket etmiştir.”

Bu hikayede Sehl b. Harûn, kendi dönemindeki siyasi hayatı ve valilerin durumunu hayvanların diliyle temsil etmiştir. Ayrıca hikayede aklın ve bilgeliğin kişiyi bulunduğu konumdan çok daha yükseklerle ulaştırdığı, açgözlülüğün ise kişiyi elinde olan şeylerden de mahrum ettiği vurgusu göze çarpmaktadır. Hak ve adaletin üstünlüğü ve her zaman galip geldiği vurgusu işlenmiştir. Zaten daha önce de bahsettiğimiz gibi bu tür hikâyelerde temel vurgu bu kavramlar üzerinedir.

Arap edebiyatının önde gelen edip ve şairlerinden biri olan Ebu'l-Alâ el-Maarri(m.973-1057)⁴²nin de bu alanda yazdığı hikâyeleri vardır. Bunlardan bazıları *Kitâbu'l-Kâif*, *Kitâbu't-Tayr*, *Kitâbu'l-Uşfurîn*, *Risâletu's-Şâhil ve's-Şâhic*'dir. Ayrıca *el-Fusûl ve'l-Ğayât* eserinde de bazı hayvan hikâyeleri yer almaktadır.⁴³

Arap edebiyatında fabl türünde eser vermiş diğer bir edip Ebu'l-'Abbâs Kemâluddîn Ahmed b. Abdulmu'min b. Mûsâ b. 'Îsâ b. Abdulmu'min el-Kaysî es-Şerîşî en-Nahvî (m.1162-1222)⁴⁴dir. Endülüs'ün Sezûne eyaletine bağlı Şerîş'te doğmuştur. Mısır'da bulunduğu sırada Şam hakkında söylediği ve özlemine ifade ettiği şirinden onun Şam ve Mısır'da bir müddet kaldığı anlaşılmaktadır. eş-Şerîşî'nin de *es-Seyyâdu ve't-Tayr* (*Avcı ve Kuş*) adında fabl türünde yazdığı bir masalı vardır. Bu masal da La Fontaine'nin fabllarında *Kurt ve Tilki* ismiyle geçmektedir.

Muhammed b. Musa ed-Demîrî (m.1341-1405)⁴⁵ de fabl türünde eser kaleme almış bir diğer ediptir. Mısır'da doğup büyümüş olan ed-Demîrî, el-Ezher'de hocalık yapmıştır. Daha çok "*Hayâtu'l-Hayavâni'l-Kübrâ*" adındaki meşhur eseri ile tanınan Demîrî, eserinde hayvanlarla ilgili folklorik, filolojik ve tıbbî bilgiler vermiştir.

Fabl türüyle ilgilenen diğer bir edip Muhammed b. Ahmed b. Mansur b. Ahmed b. İsa el-İbşîhî (m.1388-1446)'dir. Aynı zamanda iyi bir vâiz olan İbşîhî'nin en önemli eseri "*el-Mustatraf fi külli fennin mustazraf*" isimli antolojisidir.⁴⁶ Küçük bir ansiklopedi niteliği taşıyan bu eserde din, felsefe, toplum ahlakı ilgili yazılar da yer almaktadır. Ayrıca eserin bir bölümü belli başlı hayvanlar ve bunların özellikleri hakkında bilgilere ayrılmıştır.⁴⁷ XV. yy. Mısır Arapçası hakkında da bilgi veren eser, M. Rat tarafından Fransızca'ya (Paris-Toulon 1899-1902), Mehmet Esat tarafından da Türkçe'ye (İstanbul 1845-1847) çevrilmiştir.

Ahmed b. Ahmed b. Selâme el-Kalyûbî (m.1580 – 1658)⁴⁸ ise bir çok ilim alanında kendini yetiştirmiş ilmî kişiliği ile tanınan birisidir. el-Kalyûbî'nin de fabl türünde *Aslan*, *Kurt ve Tilki* masalının La Fontaine'nin fabllarına kaynak olduğu sanılmaktadır.

SONUÇ

Doğu edebiyatı bir çok yönüyle Batı edebiyatını etkilemiş ve doğu edebiyatında telif edilen bir çok eser batı edebiyatında tanınmış ve öne çıkmış bir çok esere kaynak olmuştur. Örneğin İtalyan şair Dante(öl.1321)'nin ahirete yapılan bir yolculuğu anlattığı *İlahi Komedya*'sında Ebu'l-A'la el-Maarri(öl.1057)'nin *Risâletü'l-Ğufrân* adlı eserinden; yine İngiliz yazar Daniel Defou(öl.1731)'nun *Robinson Crusoe* adlı romonunda İbn Tufeyl el-Endelûsî(öl.1186)'nin *Hayy b. Yakzân* adlı romanından etkilendiği ifade edilmektedir. Bunun gibi daha bir çok batılı müellifin doğu kültüründen ciddi anlamda etkilendiği ve eserlerini bu içerik ve üslupla kaleme aldığı iddia edilmektedir.⁴⁹

Buradan hareketle diyebiliriz ki, fabl türü dünya edebiyatlarında büyük bir ilgi görmüş ve Arap edebiyatında da yerini ve önemini de İbnu'l-Mukaffa'nın *Kelile ve Dimne* tercümesiyle kazanmıştır. Bu tercüme İbnu'l-Mukaffa'dan sonra bu türde eserler yazan birçok edibe kaynak olmuş ve bu tercümeden esinlenilerek hemen hemen benzer muhtevalı, çok sayıda hayvan masallarının yazılmıştır. Özellikle de Batı edebiyatında fabl türü masallarıyla tanınan ve bu türün ilk temsilcisi kabul edilen La Fontaine'nin yazdığı masalların çoğunun *Kelile ve Dimne*'den alıntılarla yazıldığı, bu yönüyle bu tür hikayelerin Doğu edebiyatında ciddi bir yere sahip olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ana Britannica Ansiklopedisi, I – XXXII, 1993, İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş.

Banarlı, Nihad Sami, 2001, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi I – II, İstanbul, M.E.B. Basımevi.*

Beydeba, Kelile ve Dimne, 1990, (çev. Bekir Topaloğlu, Hayrettin Karaman), İstanbul, Nesil Yayınları.

Büyük Kültür Ansiklopedisi, I – XII, 1984, Başkent Yayınları.

Büyük Larousse, 1986, I-XX, Gelişim yayınları.

el-Cumâhî, İbn Sellâm, 1952, *Tabakâtu 'ş-Şuarâ'*, Kahire.

Çağdaş, Kemal, 1963, “*Mahabharata Destanından Seçmeler*”, A.Ü. DTCF Dergisi, Cilt: 21, Sayı 3-4, Ankara.

Dayf, Şevki, 1960, *el-Fenn ve mezâhibuh fi'n-nesri'l-Arabî, Kâhire, Dâru'l-Meârif*

Divânü İmri 'i'l-Kays, 2004, nşr. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Doğan, Mehmet, 2001, *Büyük Türkçe Sözlük, Ankara, Vadi Yayınları.*

Emin, Ahmed, 1351/1933, *Duha'l-İslâm I-III, Beyrut.*

Genel Kültür Ansiklopedisi, I- X, Ansiklopedik Temel Yayınları.

Hamîde, Abdu'r-Rezzâk, *Kıyasu'l-Hayavân fi'l-Edebi'l-Arabî, Mısır, Mektebetu'l-Mısriyye.*

Hannâ el-Fahûrî, 1986, *Târîhu'l-edebi'l-Arabi, Beyrût.*

İbn Nedim, 1978, *el-Fihrist, Beyrût.*

İbnu'l-Mukaffa, Abdullah, 1981, *Kelile ve Dimne, Beyrût, Dâru'l-Mesîre.*

Jean de La Fontaine, 2007, çvr. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul.

Karaismailoğlu, Adnan “*Kelile ve Dimne*”, D.İ.A., İstanbul 2000, XXV.

Katip Çelebi, 1360/1941, *Keşfu'z-zunûn an esâmi'l-kutûb ve'l-funûn, nşr.M. Ş. Yalçın – R. Bilge, I-II, İstanbul.*

Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin I – XV, Beyrût, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.*

Levend, Agah Sırrı, 1957, *Gülşehri – Mantıku't-Tayr, Tıpkıbasım, TDK Yayınları, Ankara.*

el-Maarrî, (Ebu'l-A'lâ), 1977, *el-Fusûl ve'l-Ğâyât*, thk. Mahmûd Hasan Zenâtî, Mısır.

Meydan Larousse, I – XX, Sabah Yayınları.

Muhammed b. Ahmed b. Mansur b. Ahmed b. İsa el-İbşîhî, 1372/1953, *el-Mustatraf fî Külli Fennin Mustazraf I – II*, 2. Baskı, Kahire.

en-Neccâr, Muhammed Recep, 1995, *Hikâyâti'l-Hayavân fî Turâsi'l-Arabî, Mecelle Âlemi'l-fikr*, Sayı 1. s.191, Kuveyt.

Sa'de'd-din, Leyla Hasen, 1989, *Kelile ve Dimne Fi'l-edebi'l-Arabî*, Ammân, Dâru'l-Beşîr.

Sakaoğlu, Sâim– Karadavut, Zekeriya, 2011, *Halk Masalları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Selûm, Davud, 1998, *Kitabu Kısasi'l-Hayavân fî'l-Edebi'l-Arabî*, Beyrût, Âlemu'l-Kütüb.

Sâlih, Mahmûd Abdurrahim, 2006, *Funûnu'n-Nesr Fi'l-Edebi'l-Abbâsî*, nşr. Dâr Cerîr, Ürdün.

Şalak, Ali, 1933, *Merâhilu Tatavvuri'n-Nesri'l-Arabî II*, Beyrût

Şarkî, Ahmet Rufâî, 2009, *Makâlâtu'l-İslamiyyîn fî'l-Edebi ve'n-Nakdi*, Cezayir, Dâru İbn Hazem

Valmiki- *Ramayana*, 1947, çev. Ömer Rıza DOĞRUL, Şarktan Garbtan Seçme Eserler:78, İstanbul.

Yıldırım, Ali, 2004, “Fuzûli'nin Beng u Bâde Mesnevisi ve Bâde Sembolü”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Elazığ.

¹ İbn Abdi Rabbihî, *el-İkdu'l-Ferîd*, III, s.77.

² Kahtân Sâlih el-Felâh, *Mecelletu Câmiatu Dimaşk*, Cilt: 27, Sayı 1, Yıl, 2008, s.77.

³ Bkz. İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 363.

⁴ Abdurrezzâk Hamîde, *Kıyasu'l-hayavân fî'l-edebi'l-Arabî*, s.25.

⁵ Bkz. İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 363 – 365.

⁶ Abdurrezzâk Hamîde, *Kıyasu'l-hayavân fî'l-edebi'l-Arabî*, s.38.

⁷ Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm I*, s.222.

⁸ Prof. Dr. Sâim Sakaoğlu – Doç. Dr. Zekeriya Karadavut, *Halk Masalları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2011, s.31.

⁹ Ali Şalak, *Merâhilu tatavvuri'n-nesri'l-Arabî II*, s.19.

¹⁰ Prof. Dr. Sâim Sakaoğlu – Doç. Dr. Zekeriya Karadavut, *Halk Masalları*, s.31.

¹¹ Ahmet Rufâî Şarkî, *Makâlâtu'l-İslamiyyîn fî'l-Edebi ve'n-Nakdi*, s.394.

¹² Bkz. *Jean de La Fontaine /Masallar*, çev. Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, 2007.

¹³ Prof. Dr. Sâim Sakaoğlu – Doç. Dr. Zekeriya Karadavut, *Halk Masalları*, s.31.

- ¹⁴ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi I*, s. 458.
- ¹⁵ Bkz. Agah Sırrı Levend, *Gülşehri – Mantıku't-Tayr*, TDK Yayınları, Ankara, 1957.
- ¹⁶ Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyat Tarihi I*, s. 379/548; Ali Yıdırım, “Fuzûlî'nin Beng u Bâde Mesnevisi ve Bâde Sembolü”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 2, Elazığ, 2004, s.142.
- ¹⁷ Doç. Dr. Kemal Çağdaş, “Mahabharata Destanından Seçmeler”, A.Ü. DTCF Dergisi, Cilt: 21, Sayı 3-4Ankara, 1963, s.11; *Meydan Larousse*, c.5, s.238.
- ¹⁸ Bkz. Valmiki- *Ramayana*, çev. Ömer Rıza DOĞRUL, Şarktan Garbtan Seçme Es-erler:78, İstanbul, 1947; *Meydan Larousse*, c.5, s.238.
- ¹⁹ İbnu'n- Nedim, *el-Fihrist I*, s.118.
- ²⁰ Adnan Karaismailoğlu, “Kelile ve Dimne”, TDVİA, c. XXV, s.210.
- ²¹ Ali Şalak, *Merâhîlu tatavvuri'n-nesri'l-Arabi II*, s.22 .
- ²² Bkz. Divânü İmri'i'l-Kays, Beyrut, 2004, s. 125.
- ²³ Bkz. Divânu en-Nâbiğa ez-Zubyânî, Beyrut, 1996, s.119.
- ²⁴ Davud Selûm, *Kitabu Kısasi'l-Hayavân fi'l-Edebi'l-Arabi*, s.9.
- ²⁵ İbn Sellâm el-Cumâhî, *Tabakâtu's-Şuarâ*, s.66.
- ²⁶ Bkz. Neml Suresi.
- ²⁷ Esâtir: Efsaneler.
- ²⁸ İsrailiyyât; İsrailoğullarından, yani ehl-i kitap denilen Yahudi ve Hristiyanlardan gelen haberlere denir.
- ²⁹ Abdu'r-rezzâk Hamîde, *Kıyasu'l-Hayavân fi'l-Edebi'l-Arabi*, s.68.
- ³⁰ Muhammed Recep en-Neccâr, *Hikâyâti'l-Hayavân fi Turâsi'l-Arabi*, *Mecelle Âlemi'l-fikr*, Sayı 1. s.191.
- ³¹ Leyla Hasen Sa'de'd-din, *Kelile ve Dimne Fi'l-edebi'l-Arabi*, s. 152.
- ³² Katip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn I*, s.1507; Adnan Karaismailoğlu, “Kelile ve Dimne”, D.İ.A., s.210.
- ³³ Beydeba, *Kelile ve Dimne*, s. 6.
- ³⁴ İbnu'l-Mukaffa, *Kelile ve Dimne*, s. 61 – 64.
- ³⁵ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin II*, s. 201.
- ³⁶ Ali Şalak, *Merâhîlu Tatavvuri'n-Nesri'l-Arabi II*, s.24.
- ³⁷ İbn Nedim, *el-Fihrist I*, s.192.
- ³⁸ Hânâ el-Fahûrî, *Târîhu'l-edebi'l-Arabi*, s. 473.
- ³⁹ el-Kayravânî, *Zehru'l-âdâb I*, s.577; Şevki Dayf, *el-Fenn ve mezâhibuh fi'n-nesri'l-Arabi*, s. 148.
- ⁴⁰ İbn Nedim, *el-Fihrist*, s.174.
- ⁴¹ Mahmûd Abdurrahim Sâlih, *Funûnu'n-nesr fi'l-edebi'l-Abbâsi*, s. 153.
- ⁴² Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin I*, s.290.
- ⁴³ el-Maarrî, *el-Fusûl ve'l-Ğâyât*, thk. Mahmûd Hasan Zenâtî, Mısır, 1977, s.184-187.
- ⁴⁴ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin I*, s.304.
- ⁴⁵ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin XII*, s.65.
- ⁴⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin IX*, s.22.
- ⁴⁷ el-İbşihî, *el-Mustatrafi Külli Fennin Mustazraf II*, s.123 – 140.
- ⁴⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin I*, s.148.
- ⁴⁹ Ahmet Rufâi Şarkî, *Makâlâtu'l-İslamiyyin fi'l-Edebi ve'n-Nakdi*, s.394.